

Ковальчук Н.А. Проблема формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи крізь призму парадигми наукової освіти / Інноваційні практики наукової освіти : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 15-19 грудня 2022 року. – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. – С. 507-512.



ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАРАДИГМИ НАУКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз основних результатів досліджень проблеми формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи крізь призму наукової освіти. Зокрема, акцентується на результатах досліджень загальної проблеми екології, формування компетентностей здобувачів освіти, ролі краєзнавства у вирішенні педагогічних завдань екологічного спрямування, формування екологічної свідомості, особливості впровадження екологічної освіти, формування екологічної культури, формування ціннісного ставлення до природи, а також виокремлено актуальні проблеми формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи, які потребують першочергового розв'язання. А ці проблеми: компоненти екологічної компетентності учнів основної школи, які інтегрально найбільш чутливі до їхнього інтелектуального, морального та естетичного розвитку; компоненти

екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи, які відчують спільний вплив з боку пізнавальних, креативних, моральних, естетичних, вольових та емоційних їхніх особливостей; критерій, який доцільно вибрати, як доказовий, стосовно ефективності педагогічних засад формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи на основі емпіричних даних щодо їх змістової та технологічної реалізації.

Ключові слова: наукова освіта, обдаровані учні основної школи, екологічна компетентність, екологічна культура, екологічне виховання, дбайливе ставлення до природи.

Abstract. The article analyzes the main results of research on the problem of formation of environmental competence of gifted general school students through the prism of scientific education. In addition, the author makes emphasis on the results of research on the general problem of ecology; the formation of the competences of education seekers; the role of local studies in solving pedagogical tasks of ecological direction; the formation of ecological consciousness; the peculiarities of implementation of ecological education; the formation of ecological culture; the formation of valuable attitude to nature, as well as on the actual problems of the formation of ecological competences of gifted general school students, which need a priority solution. The author notes these problems — components of environmental competence of primary school students, which are integrally most sensitive to their intellectual, moral and aesthetic development; components of the environmental competence of gifted elementary school students who feel the joint influence of their cognitive, creative, moral, aesthetic, volitional, and mental characteristics; a criterion that was expediently chosen, as evidence, regarding the effectiveness of pedagogical tasks of forming the environmental competence of elementary school students based on empirical data regarding their substantive and technological implementation.

Key words: scientific education; gifted general school students; ecological competence; ecological culture; ecological education; caring attitude towards nature.

Концепт наукової освіти розглядається як одна із сучасних освітніх парадигм, у тому числі при вивченні дисциплін природничого циклу. Зміст спеціалізованої освіти наукового спрямування визначається відповідно до освітніх галузей, встановлених Державним стандартом загальної середньої освіти.

У вимогах до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувачів спеціалізованої освіти наукового спрямування йде мова про формування загальнолюдських цінностей, відповідальності за результати власних досліджень та їх вплив на життя і здоров'я людей та довкілля [7].

Наскрізними змістовими лініями, які реалізуються у базовій та профільній середній освіті наукового спрямування є екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека.

У Держстандарті загальної середньої освіти чітко окреслено ключові компетентності, якими мають володіти школярі. Серед них вагоме місце займає екологічна компетентність. Як наслідок, освітня політика має

спрямовуватися на створення нових навчальних засад і переосмислення стандартних підходів до викладання, і природничих дисциплін зокрема [6].

Для ефективного формування екологічної компетентності учнів варто здійснити аналіз її структури, наповнити змістом її структурні компоненти, розробити механізми змістової реалізації педагогічних засад формування екологічної компетентності, з'ясувати ефективні педагогічні технології її формування.

Особливої уваги при цьому потребують особливості формування екологічної компетентності обдарованих учнів. Адже, у процесі впровадження наукової освіти критерієм відбору має бути обдарованість дітей, які зможуть у сприятливому середовищі проявити свої здібності й таланти, при наполегливості і старанності досягти успіху, не завдаючи шкоди довкіллю під час навчання і впродовж життя. Тому лише завдяки дослідженню проблеми формування екологічної компетентності обдарованих учнів, і основної школи в першу чергу, як однієї із ключових компетентностей, які потрібні людині впродовж життя, можлива реалізація поставлених цілей в освітній політиці стосовно виховання в учнів високих морально-етичних норм по відношенню до навколишнього середовища.

Беззаперечні успіхи природничих наук приводять вчених, та й взагалі освічених інтелегентних людей, до усвідомлення невидимого бар'єру, з яким сьогодні стикаються сучасні знання. Тим паче, глибина проникнення людського розуму у світ живої матерії настільки велика, що, навіть, пік науково-технічного прогресу людства не дає уникнути роздумів про неповноцінність знань, які людина отримує протягом життя.

Щоб мати реалістичне уявлення про перспективи на майбутнє, треба надати максимального реалізму баченню минулого. Як наполягав Ф.Ніцше, необхідно звести рахунки з минулим, аби його тягар не ставав на заваді рухові до мети [1]. Звідси випливає, що головне завдання вчених сьогодні – чути аргументи інших, вміти аналізувати і синтезувати інформацію у власну точку зору для якнайкращої реалізації поставлених цілей на майбутнє.

Такий підхід потребує титанічної роботи фахівців у галузі освіти задля змін у світогляді підростаючих поколінь стосовно відношення до природи, як живої так і неживої. Як наслідок, особливої уваги потребує дослідження формування екологічної компетентності обдарованих учнів, які в майбутньому набудуть статусу генератора економічного прогресу, а отже, і відповідальних за долю соціуму.

Як свідчить світова практика, більшість обдарованих учнів після отримання загальної середньої освіти продовжують навчання у закладах професійної, передвищої та вищої освіти, де вони формують компетентності, потрібні у професійному житті та для ефективного функціонування у соціумі. Але, з якими екологічними знаннями, як відповідальні громадяни, вони прийдуть у доросле життя, значною мірою залежить від ефективності формування їхньої екологічної компетентності у закладах загальної середньої освіти і, зокрема, на етапі їхнього навчання в основній школі.

Проблема формування екологічної компетентності учнів була предметом наукових пошуків низки дослідників. Зокрема, досліджувались такі її аспекти, як: загальні проблеми екології (Білявський Г. О., Борецько В. І., Бровдій В. М.), формування компетентностей здобувачів освіти (Зіміння І. А., Пометун О. І.), роль краєзнавства у вирішенні педагогічних завдань екологічного спрямування, формування екологічної свідомості (Грезе О. В., Кисельов М. М., Негруца Н. А.), особливості впровадження екологічної освіти (Дженсен Б. Б., Кушинг Д. Ф., Плахотнік О. В., Титаренко Л. М.), формування екологічної культури (Бойко Я. А., Король О. В., Пустовіт Г. П.), екологічної відповідальності (Білик Л. І., Брюггер А., Вілсон М., Дюв'є К. Кайзер Ф. Г.), формування ціннісного ставлення до природи (Копилець Є. В., Магрламова К. Г.), розв'язання педагогічних завдань екологічного характеру у закладах позашкільної освіти (Пустовіт Г. П., Вербицький В. В.) тощо.

Чимало праць присвячено формуванню екологічної компетентності дітей та молоді у закладах освіти різного рівня. Так, дослідження формування екологічної компетентності у початковій школі проводили Біленкова Л. М., Маршицька В. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи досліджували Куриленко Н. В. (на уроках фізики), Крушніцький М. С. та Назаренко Т. Г. (на уроках географії). Формування екологічної компетентності у старшій школі досліджували Караваєва В., Назаренко Т. Г. Особливості формування екологічної компетентності у професійно-технічній, передвищій та вищій освіті висвітлені у працях Баюрко Н. В., Граматик Н. В., Ключка С. І. та ін.

Низку досліджень присвячено формуванню компетентностей обдарованої особистості. Зокрема, Грудинін Б. О. розробив теоретико-методичні засади розвитку дослідницьких компетентностей обдарованих учнів, Ткачов А. С. дослідив проблему формування ключових компетентностей інтелектуально здібних учнів основної школи тощо.

Доречно наголосити, що компетентність є більш широким поняттям у порівнянні із знаннями, вміннями й навичками. Так, В. Подоляк вказує, що компетентність належить до сфери умінь та якостей особистості й формується на основі опанування змісту програмного матеріалу, набуття певного життєвого досвіду [2]. Як наслідок, формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти, покликане слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти, створює мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах. Загалом екологічна компетентність як психолого-педагогічна категорія може розглядатися як «сектор» життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього середовища [3].

Наведене вище дослідницьке поле розв'язаних і перспективних проблем узгоджується з освітньою політикою в Україні. Адже формування культури здорового способу життя, екологічної культури, дбайливого ставлення до довкілля є, згідно Закону України «Про освіту» [4], пріоритетом державної політики у сфері освіти. Законом «Про загальну середню освіту» означено, що освітній процес у закладах освіти охоплює формування культури та

навичок здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля [5]. Державним стандартом базової середньої освіти екологічну компетентність віднесено до ключових компетентностей і означено як «усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» [6].

На основі виконаного аналізу є підстави констатувати, що проблема формування екологічної компетентності обдарованих учнів взагалі, в тому числі основної школи і, зокрема, в процесі вивчення предметів природничого циклу не досліджувалась, а отже, у психолого-педагогічній науці відсутні дані, в яких знайшли б відображення індивідуальні відмінності учнів, які позначаються на ефективності зазначеного процесу. І це стосується як специфіки структури і змісту екологічної компетентності обдарованих осіб цього віку, так і процесу її формування під час вивчення природничих дисциплін.

З огляду на зазначене можна назвати декілька вузлових питань, розв'язання яких слугуватиме фундаментом для вирішення надзвичайно актуальної освітньої проблеми формування екологічної компетентності обдарованої особистості. Насамперед потрібно відповісти на запитання, на які фокальні педагогічні площини проєктуються педагогічні засади формування екологічної компетентності учнів. Стосовно обдарованих учнів основної школи і врахування специфіки формування екологічної компетентності під час вивчення предметів природничого циклу це:

1. Які компоненти екологічної компетентності учнів основної школи інтегрально найбільш чутливі до їхнього інтелектуального, морального та естетичного розвитку?
2. Які компоненти екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи відчують спільний вплив з боку пізнавальних, креативних, моральних, естетичних, вольових та емоційних їхніх особливостей?
3. На якому підґрунті можна здійснити інтегрований підхід до змістової реалізації педагогічних засад формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи?
4. Який критерій доцільно вибрати як доказовий стосовно ефективності педагогічних засад формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи на основі емпіричних даних щодо їх змістової та технологічної реалізації?

Загалом кількісний приріст наукових знань шляхом подолання суттєвих протиріч у результаті дослідження перелічених вище та інших актуальних питань проблеми формування екологічної компетентності обдарованих учнів основної школи необхідний для якісного стрибка в теоретичному узагальненні наявних у галузі наукових здобутків стосовно формування екологічної культури землян, виховання у них потреби у бережливому ставленні до природи, вибору раціонально балансу між використанням

природних ресурсів та їх відновленням. Екологічна компетентність виступає визнаним у світі критерієм та інтегрованим показником якості екологічної освіти і вбирає результати навчання, систему ціннісних орієнтацій учнів й обдарованих учнів основної школи зокрема [3].

Список використаних джерел

1. Рафальський О.О., Самчук З.Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 688 с.
2. Подоляк В.О. Формування в учнів системи наукових компетентностей у галузі сучасного виробництва: Теоретико-методичний аспект: Наукова монографія. – Вінниця: Книга Вега, 2002. – 460 с.
3. Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л., Руденко Л.Д., Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності школярів: наук.- метод. посібник. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.
4. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. – № 38-39. – 380.
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020. – № 31. – С.226
6. Державний стандарт базової середньої освіти // <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
7. Наказ МОН № 1303 від 16.10.2019 р. Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування // http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/65987/